

Διδακτικός χρόνος και διδακτέα ύλη: Η αναγκαιότητα της επάρκειας του διδακτικού χρόνου

Άννα Σιγανού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Περίληψη

Η παρούσα εργασία προσπαθεί να διερευνήσει τον προγραμματισμένο διδακτικό χρόνο σε σχέση με τη διδακτέα ύλη. Εξετάζονται ο προγραμματισμένος σχολικός χρόνος, οι διακοπές και οι αργίες, ο σχολικός χρόνος που διατίθεται σε δραστηριότητες (π.χ. γιορτές, εκδρομές, κ.τ.λ.), ο διδακτικός χρόνος και ο προγραμματισμένος διδακτικός χρόνος που δεν υλοποιείται στην πράξη. Χρησιμοποιώντας τα αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας σε ένα Γυμνάσιο της Αττικής διερευνάται η σχέση της διδακτέας ύλης με τον διδακτικό χρόνο που υλοποιήθηκε και επισημαίνεται η ανεπάρκεια του διδακτικού χρόνου για την κάλυψη της προγραμματισμένης διδακτέας ύλης.

Εισαγωγή

Ο σχολικός χρόνος είναι αυστηρά προγραμματισμένος και κατατμημένος σε ώρες μαθημάτων, που διαδέχονται η μία την άλλη. Ο κατακερματισμός του σχολικού χρόνου σε μικρές ενότητες και η χρήση του κουδουνιού για τον καθορισμό της έναρξης και της λήξης των δραστηριοτήτων αποτελεί μια πρακτική που καθιερώνεται στα περισσότερα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (Κορωναίου, 1998) και έκτοτε εξακολουθεί χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις να αναπαραγάγεται παρά τις αλλαγές που έχουν σημειωθεί σε τομείς όπως τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, το διδακτικό υλικό, η διδακτική μεθοδολογία κ.τ.λ.

Η κ. Άννα Σιγανού είναι υποψήφια διδάκτωρ στο Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, κάτοχος Μ.Α. στην Κοινωνική Ανθρωπολογία της Ευρώπης.

Το ενδιαφέρον για τη μελέτη του σχολικού χρόνου έχει ενταθεί τις τελευταίες δεκαετίες και έχει ως στόχο αφενός την εννοιολογική αποσαφήνιση του σχολικού χρόνου αφετέρου τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ χρόνου και μάθησης. Πολλοί ερευνητές επισημαίνουν ότι η στατική οργανωτική δομή του σχολικού χρόνου με αυστηρή χρονική κατανομή και αυστηρό προγραμματισμό λειτουργεί εις βάρος της ποιότητας της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αφού «συχνά το προβλεπόμενο σχολικό πρόγραμμα δεν μπορεί να ολοκληρωθεί, οι μαθητές δε διαθέτουν τον απαιτούμενο χρόνο για να εμβαθύνουν στην πρόσκτηση των καινούργιων γνώσεων και οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν χρόνο για να επιλύσουν το πλήθος των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν» (Σοφού, 2002, σ. 229). Προτείνουν την αναδιάρθρωση του σχολικού χρόνου και την υιοθέτηση μιας ευέλικτης δομής του (Husti, 1992· Hargreaves, 1997· Σοφού, 2002).

Η Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, μελετώντας τη βιβλιογραφία, αποσαφηνίζει εννοιολογικά τους όρους που χρησιμοποιούνται για τον «σχολικό χρόνο». Ο *προγραμματισμένος χρόνος (allocated time)* αναφέρεται στο σύνολο των ωρών που οι μαθητές απαιτείται να βρίσκονται στη σχολική μονάδα. Οι περισσότερες στατιστικές μελέτες σε εθνικό επίπεδο – συγκριτικές και μη – χρησιμοποιούν αυτή τη μονάδα μέτρησης. Ο χρόνος αυτός διακρίνεται σε: (i) *διδασκτικό χρόνο (instructional time)*, που αφορά τον χρόνο κατά τον οποίο οι μαθητές είναι στην τάξη και διεξάγεται η προγραμματισμένη διδακτική διαδικασία και σε (ii) *μη – διδακτικό χρόνο (non instructional time)*, που αναφέρεται σε όλα εκείνα τα διαστήματα της σχολικής ημέρας κατά τα οποία δε διεξάγεται τυπικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, όπως η ώρα της πρωινής συγκέντρωσης και προσευχής, των διαλειμμάτων, της προσέλευσης στις τάξεις κ.τ.λ. Ο *χρόνος ενασχόλησης ή χρόνος «επί του έργου» (engaged time ή time on task)* αποτελεί μια *υποκατηγορία του διδακτικού χρόνου*, κατά τη διάρκεια της οποίας οι μαθητές συμμετέχουν σε καθαρά μαθησιακές δραστηριότητες, δηλαδή τον χρόνο κατά τον οποίο «γίνεται μάθημα». Η διαφοροποίηση αυτή προκύπτει σύμφωνα με τη Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη (Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, 2002, σ. 30) από την επισήμανση ότι κατά τη διάρκεια του καθορισμένου διδακτικού χρόνου αναπτύσσονται μέσα στην τάξη δραστηριότητες κατά τις οποίες οι μαθητές δεν είναι ενεργοποιημένοι σε μια μαθησιακή διαδικασία, όπως κατά τη λήψη παρουσιών – απουσιών, ανακοινώσεων, ανάθεσης εργασιών, επιβολής πειθαρχίας, χαλαρωτικής μετάβασης από το ένα θέμα ή αντικείμενο στο άλλο κ.τ.λ. Υποκατηγορία του διδακτικού χρόνου αποτελεί και ο *ακαδημαϊκός μαθησιακός χρόνος*, που είναι ο χρόνος κατά τον οποίο οι μαθητές είναι ενεργοποιημένοι σε μια μαθησιακή δραστηριότητα με βαθμό δυσκολίας αντίστοιχης του επιπέδου τους και την οποία μπορούν να ολοκληρώσουν με επιτυχία. Στην

προσέγγισή της η Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη δεν αποσαφηνίζει εννοιολογικά πού εντάσσονται οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του Ωρολογίου Προγράμματος και κατά τη διάρκεια του προγραμματισμένου διδακτικού χρόνου, όπως η παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων ή κινηματογραφικών έργων, η ενημέρωση των μαθητών από ειδικούς (π.χ. ιατρούς, τροχονόμους κ.ά.), οι εκπαιδευτικές επισκέψεις κ.τ.λ. Αυτές οι δραστηριότητες έχουν εκπαιδευτικό χαρακτήρα, αλλά δεν αφορούν την κάλυψη της διδακτέας ύλης.

Πολλοί ερευνητές στρέφουν το ενδιαφέρον τους στις ποιοτικές διαστάσεις του σχολικού χρόνου. Ως ποιοτικές διαστάσεις του χρόνου αναφέρονται στις σχετικές μελέτες η ψυχολογική, η κοινωνιολογική και η παιδαγωγική (Κορωναίου, 1998). Αν και η αναζήτηση της ποιοτικής χρήσης του σχολικού χρόνου και της εφαρμογής χρονικών παραμέτρων συμβατών με τις απαιτήσεις του σχολείου και της κοινωνίας αποτελεί ένα ερευνητικό πεδίο εξαιρετικού ενδιαφέροντος, θα επικεντρωθούμε στη διερεύνηση του προγραμματισμένου διδακτικού χρόνου σε συνδυασμό με τη διδακτέα ύλη. Ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν είναι τα ακόλουθα: Ποιος είναι ο αριθμός των ημερών ή των διδακτικών ωρών που χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία των μαθημάτων; Επαρκεί ο διδακτικός χρόνος για την κάλυψη της προγραμματισμένης διδακτέας ύλης των μαθημάτων; Γιατί παρατηρείται η διάσταση διδακτέας και διδαχθείσας ύλης;

Προγραμματισμένος σχολικός χρόνος - Διακοπές και Αργίες

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα η διδασκαλία των μαθημάτων στα σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης αρχίζει στις 11 Σεπτεμβρίου και λήγει στις 15 Ιουνίου (Π.Δ. 201, ΦΕΚ 161/13-07-98). Η διδασκαλία των μαθημάτων στα σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης αρχίζει στις 11 Σεπτεμβρίου και λήγει στα μέσα Μαΐου με εγκύκλιο που αποστέλλεται στα σχολεία κάθε χρόνο. Σύμφωνα με τη συγκριτική μελέτη για την οργάνωση του σχολικού χρόνου σε χώρες της Ευρώπης, στην Αυστραλία, στον Καναδά, στις Η.Π.Α., στην Ιαπωνία και στη Ν. Ζηλανδία, που έγινε από το τμήμα Ποιότητας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ο μέσος όρος διδακτικών ημερών ετησίως είναι εκατόν ογδόντα οκτώ (188) ημέρες (Αλαχιώτης κ.ά., 2003, σ. 11). Η Ελλάδα, όσον αφορά την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ανήκει στην κατηγορία των χωρών με τις λιγότερες διδακτικές ημέρες ανά έτος, αφού ο ετήσιος αριθμός των διδακτικών ημερών είναι εκατόν εβδομήντα πέντε (175) (Σταμέλος, 2002, σ. 160), ενώ στην περίπτωση της Δευτεροβάθμιας προσεγγίζει το γενικό μέσο όρο με ετήσιο

αριθμό εκατόν ογδόντα πέντε (185) ημερών (συμπεριλαμβανομένων και των εξεταστικών περιόδων) (Αλαχιώτης κ.ά., 2003).

Οι διακοπές και αργίες, σύμφωνα με το Π.Δ. 201/1998 Φ.Ε.Κ. 161/13-7-98, για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση είναι οι εξής:

Τα Σάββατα και οι Κυριακές.

Η 28η Οκτωβρίου (εθνική εορτή). Όταν η 28η Οκτωβρίου είναι Σάββατο ή Κυριακή, οι εκδηλώσεις πραγματοποιούνται την Παρασκευή που προηγείται.

Η 17η Νοεμβρίου, ημέρα κατά την οποία γίνονται εκδηλώσεις για την επέτειο του Πολυτεχνείου, τον αντιδικτατορικό αγώνα και την Εθνική Αντίσταση, σε όλα τα σχολεία κατά τη διάρκεια του πρωινού ωραρίου εργασίας, στις οποίες παίρνει μέρος όλο το διδακτικό προσωπικό. Όταν η 17η Νοεμβρίου είναι Σάββατο ή Κυριακή οι εκδηλώσεις πραγματοποιούνται την Παρασκευή που προηγείται.

Οι διακοπές των Χριστουγέννων (από 24 Δεκεμβρίου μέχρι και 7 Ιανουαρίου).

Η 30ή Ιανουαρίου, εορτή των Τριών Ιεραρχών. Την ημέρα αυτή γίνεται εκκλησιασμός και πραγματοποιούνται σχετικές εκδηλώσεις, στις οποίες παίρνει μέρος όλο το διδακτικό προσωπικό. Σε περίπτωση που η 30ή Ιανουαρίου είναι Σάββατο ή Κυριακή οι εκδηλώσεις γίνονται την Παρασκευή που προηγείται.

Η Καθαρά Δευτέρα.

Η 25η Μαρτίου (εθνική εορτή). Όταν η 25η Μαρτίου είναι Σάββατο ή Κυριακή οι εκδηλώσεις πραγματοποιούνται την Παρασκευή που προηγείται.

Οι διακοπές του Πάσχα (από τη Μ. Δευτέρα μέχρι και την Παρασκευή της Διακαινησίμου).

Η 1η Μαΐου.

Η εορτή του Αγίου Πνεύματος.

Οι θερινές διακοπές (από 22 Ιουνίου μέχρι 31 Αυγούστου).

Η ημέρα της εορτής του Πολιούχου της έδρας του σχολείου και της τοπικής εθνικής εορτής.

Αν ληφθεί υπόψη ότι οι σχολικές διακοπές και οι αργίες λόγω εθνικών ή θρησκευτικών εορτών στα Γυμνάσια, τα Ενιαία Λύκεια και τα Τ.Ε.Ε.¹ είναι ίδιες με τα Δημοτικά (Π.Δ. 294/1979, Φ. 87Α, άρ. 3), η διάρκεια των σχολικών διακοπών είναι: 2 εβδομάδες για τις διακοπές των Χριστουγέννων, 2 εβδομάδες για τις διακοπές του Πάσχα, 10 εβδομάδες για τις θερινές διακοπές στην Πρωτοβάθμια και 9 εβδομάδες για τις θερινές διακοπές στην υποχρεωτική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 4 εθνικές εορτές και 4 θρησκευτικές εορτές.

Προγραμματισμένος χρόνος και διδακτικός χρόνος

Ο προγραμματισμένος χρόνος στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση εκατόν εβδομήντα πέντε (175) ημέρες και για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση εκατόν ογδόντα πέντε (185) ημέρες, όπως αναφέρθηκε. Αυτός ο χρόνος εμπεριέχει τον χρόνο που διατίθεται για: 1) τη διδακτική διαδικασία και την κάλυψη της διδακτέας ύλης, 2) τις εξετάσεις και 3) τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες, όπως π.χ. τη συμμετοχή σε πολιτιστικές ή αθλητικές εκδηλώσεις, σχολικές γιορτές, διδακτικές επισκέψεις, ενημερώσεις, κ.τ.λ. Αν ακολουθήσουμε την Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη στον ορισμό του *διδακτικού χρόνου* (*instructional time*) ως «τον χρόνο που οι μαθητές είναι στην τάξη και διεξάγεται η προγραμματισμένη διδακτική διαδικασία», και οριοθετήσουμε πιο στενά περιορίζοντας αυτό τον χρόνο στον χρόνο που «γίνεται μάθημα» ή στην εκπαιδευτική διαδικασία που έχει ως στόχο την «κάλυψη της ύλης», τότε θα πρέπει να διακρίνουμε και να αφαιρέσουμε τον εξεταστικό χρόνο και τον χρόνο που διατίθεται σε άλλου είδους σχολικές δραστηριότητες.

Ο χρόνος ο οποίος διατίθεται στις *εξετάσεις* και αφορά στον έλεγχο της γνώσης, στην εμπέδωση της ύλης των μαθημάτων και στην προαγωγή ή απόλυση των μαθητών αποτελεί την εξεταστική περίοδο των *τεσσάρων εβδομάδων* για το Γυμνάσιο, το Λύκειο και τα Τ.Ε.Ε. Κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους οι μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης είναι υποχρεωμένοι να εξεταστούν σε *δύο έως τρία ωριαία γραπτά διαγωνίσματα* και σε απεριόριστο αριθμό τεστ. Στο Δημοτικό μέχρι το σχολικό έτος 2005-2006 διετίθετο μία διδακτική ώρα για να γράψουν οι μαθητές τα κριτήρια αξιολόγησης μετά την ολοκλήρωση κάθε κεφαλαίου.

Ο σχολικός χρόνος που διατίθεται σε άλλου είδους δραστηριότητες, οι οποίες είναι πολύ σημαντικές για την σχολική κοινότητα, είναι:

Μία (1) ημέρα, την παραμονή της 28ης Οκτωβρίου, για τη σχολική εορτή.

Μία (1) ημέρα, την παραμονή της 25ης Μαρτίου, για τη σχολική εορτή.

Έξι (6) έως εννέα (9) ημέρες για τους σχολικούς περιπάτους και εκδρομές στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Γίνεται απαραίτητα ένας (1) περίπατος κάθε μήνα (σύνολο πέντε) και μία μονοήμερη εκδρομή. Οι εκδρομές και οι περιπάτοι μπορούν να φτάσουν το ανώτερο τις εννέα ημέρες. Στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μπορούν να γίνουν μέχρι πέντε (5) περιπάτοι, μία ημερήσια εκδρομή και έως εννέα (9) εκπαιδευτικές επισκέψεις, οι οποίες διαρκούν μία διδακτική ώρα ή περισσότερες (Π.Δ.201, ΦΕΚ 161/13-07-98 και εγκύκλιοι Γ2/633/20-02-

91, Γ2/129375/3-12-02, Γ1/866/19-8-98, Γ2/4832/28-11-90, Γ2/160163/21-12-99).

Μία (1) έως τέσσερις (4) ημέρες για τις πιθανές διήμερες ή τριήμερες εκδρομές που εντάσσονται σε προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων (Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αγωγής Υγείας, κ.τ.λ.) ή για ημερήσιες, διήμερες, τριήμερες, τετραήμερες εκδρομές (107632/Γ2/02-10-03, Γ2/4832.28-11-90, 126807/Γ7/14-11-2003, 4115/7/16-01-04, Γ7/15170/01-02-04). Στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στις εκδρομές συμμετέχουν συνήθως οι μαθητές της Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης, ενώ εκδρομές με διανυκτέρευση γίνονται σπάνια στο Δημοτικό σχολείο.

Μία (1) έως δύο (2) ημέρες για πολιτιστικές εκδηλώσεις ή παρουσιάσεις προγραμμάτων Ευέλικτης Ζώνης, Αγωγής Υγείας, Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης ή Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων.

Πέντε (5) ημέρες για μία εκδρομή στο εξωτερικό, η οποία εντάσσεται στο θεσμό των εκπαιδευτικών ανταλλαγών και αδελφοποιήσεων μεταξύ ελληνικών σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης με σχολεία του εξωτερικού (εγκύκλιος 84272/Ι/12-08-03).

Πέντε (5) ημέρες, στη διάρκεια της πενθήμερης εκδρομής της Γ΄ Λυκείου και της Α΄ τάξης του Β΄ κύκλου των Τ.Ε.Ε. (Γ2/4832/28-11-90, Ζ1 3466/21-8-98²).

Προγραμματισμένος διδακτικός χρόνος που δεν υλοποιείται στην πράξη

Στα σχολεία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης υπάρχουν κάποιες διδακτικές ώρες που δε πραγματοποιούνται για τους παρακάτω λόγους:

Την έλλειψη δασκάλων και καθηγητών. Η αναπλήρωση των κενών θέσεων των δασκάλων και καθηγητών, λόγω αποσπάσεων ή λειτουργικών κενών, με αναπληρωτές δάσκαλους ή καθηγητές και οι αποσπάσεις δασκάλων ή καθηγητών στο ίδιο Π.Υ.Σ.Π.Ε. ή Π.Υ.Σ.Δ.Ε. ολοκληρώνονται, συνήθως, στο τέλος Οκτωβρίου³.

Τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών στις τοπικές συνδικαλιστικές τους οργανώσεις (μία ημέρα).

Τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε επιμορφωτικά σεμινάρια (διατίθενται δύο ημέρες, Π.Δ.201 ΦΕΚ 161/13-07-98).

Τον εκκλήσιασμό των σχολείων. Σύμφωνα με το Π.Δ.201/1998 ΦΕΚ 161/13-7-98 για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση υπάρχει η δυνατότητα να διατεθούν δύο (2) διδακτικές ώρες, μια φορά τον μήνα, πρακτική που δεν εφαρμόζεται στην πραγματικότητα από όλα τα σχολεία. Για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ισχύει η

εγκύκλιος 20021/16/139240/26-11-77 σύμφωνα με την οποία ο εκκλησιασμός οφείλει να γίνεται μια φορά την εβδομάδα ή τουλάχιστον ανά δεκαπενθήμερο, πρακτική που δεν εφαρμόζεται από όλα τα σχολεία.

Τις μαθητικές εκλογές και τις συνελεύσεις των μαθητών. Κάθε τμήμα εκλέγει ένα πενταμελές συμβούλιο. Στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση διατίθενται μία (1) με δύο (2) διδακτικές ώρες. Οι μαθητές κάθε σχολικής μονάδας εκλέγουν το δεκαπενταμελές συμβούλιο στη διάρκεια ενός τριώρου. Οι μαθητές έχουν δικαίωμα να διαθέσουν μία (1) διδακτική ώρα τον μήνα σε συνέλευση του τμήματος ή τρεις (3) ώρες στις τρεις τακτικές γενικές συνελεύσεις (Γ2/4094/23-09-86 ΦΕΚ 619Β'), πρακτική που δεν εφαρμόζεται από όλα τα σχολεία.

Τις συνεδριάσεις των εκπαιδευτικών. Στο Γυμνάσιο πραγματοποιούνται τουλάχιστον πέντε (5) τακτικές παιδαγωγικές συνεδριάσεις. Η μία αφορά τον προγραμματισμό και την κατανομή των μαθημάτων στην αρχή της χρονιάς, τρεις αφορούν την επίδοση, τη συμπεριφορά και τη δικαιολόγηση των απουσιών στο τέλος κάθε τριμήνου και μία αφορά την έκδοση των αποτελεσμάτων στο τέλος της χρονιάς. Για τα θέματα που πιθανόν να προκύψουν, όπως ο προγραμματισμός δραστηριοτήτων του σχολείου, η απρεπής συμπεριφορά των μαθητών κ.τ.λ., πραγματοποιούνται έκτακτες συνεδριάσεις. Οι συνεδριάσεις γίνονται είτε με τη σύμπτυξη των ωρών διδασκαλίας, που στη πράξη ακυρώνει τη διδασκαλία, είτε με περικοπή της τελευταίας ώρας ή των δύο τελευταίων διδακτικών ωρών. Αντίστοιχες συνεδριάσεις γίνονται και στο Δημοτικό, το Γενικό Λύκειο και τα Τ.Ε.Ε.. Στο Δημοτικό οι συνεδριάσεις γίνονται ή ανάμεσα στα διαλείμματα ή μετά τη λήξη του προγράμματος στο χρονικό διάστημα 1.30–2.00 μ.μ.

Την προετοιμασία των παρελάσεων και των σχολικών εορτών (πρόβες χορωδίας, απαγγελίες ποιημάτων, δοκιμαστικές παρελάσεις, κ.τ.λ.).

Τη σχολική εορτή για τα Χριστούγεννα και τις Αποκριές.

Τις εκπαιδευτικές επισκέψεις των μαθητών και τη συμμετοχή τους σε εκδηλώσεις και δράσεις.

Την απουσία των εκπαιδευτικών λόγω ασθενειών ή απεργιών. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η απεργία των εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, το σχολικό έτος 1996-97, διήρκεσε δύο (2) μήνες, ενώ των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, το σχολικό έτος 2006-2007, διήρκεσε έξι (6) εβδομάδες.

Τις καταλήψεις των σχολείων από τους μαθητές στα Γυμνάσια, τα Λύκεια και τα Τ.Ε.Ε.. Οι σχολικές καταλήψεις ως φαινόμενο εμφανίστηκε εντονότερα κατά το σχολικό έτος 1990-91. Το χρονικό διάστημα που ακολούθησε μέχρι σήμερα,

υπήρξε μια έξαρση του φαινομένου, που είχε ως αποτέλεσμα κάποια σχολεία στη χώρα να κάνουν την «ετήσια κατάληψή τους», συνήθως πριν από τα Χριστούγεννα, με αιτήματα όπως «αύξηση των δαπανών για την παιδεία», «καλύτερη θέρμανση στα σχολεία», κ.τ.λ.

Την παράδοση βαθμολογίας το πρώτο και δεύτερο τρίμηνο στο Γυμνάσιο και το πρώτο τετράμηνο στο Γ. Λύκειο και τα Γ.Ε.Ε. (διατίθεται συνήθως ο χρόνος δύο (2) ή τριών (3) διδακτικών ωρών).

Ο Π. Π. Χριστόπουλος (2004, σ. 492), πρώην Προϊστάμενος της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Α΄ Αθήνας, υποστηρίζει ότι, αν θέλει κάποιος να είναι ακριβής στον υπολογισμό των διδακτικών ωρών που γίνονται για την κάλυψη της διδακτέας ύλης, θα πρέπει να λάβει υπόψη του ότι τα μαθήματα δε διδάσκονται κανονικά: α) *την εβδομάδα έναρξης των μαθημάτων*, λόγω της τοποθέτησης των αναπληρωτών ή αποσπασμένων καθηγητών ή δασκάλων, της κατανομής των τμημάτων και των μαθημάτων μεταξύ των διδασκόντων καθηγητών, της διανομής των βιβλίων, της σύνταξης του Ωρολογίου Προγράμματος, της επιλογής των μαθημάτων στα Ενιαία Λύκεια κ.τ.λ. και β) *την εβδομάδα λήξης των μαθημάτων*, λόγω των επαναλήψεων της ύλης που διδάχθηκε, των οδηγιών για τις εξετάσεις και του προγράμματος των εξετάσεων που δίνεται.

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του οι μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, «αν είναι τυχεροί και δεν έχουν φιλάσθενο καθηγητή ή άλλα έκτακτα περιστατικά, όπως απεργίες κ.ά., θα διδαχθούν το πολύ 25 εβδομάδες». Δηλαδή ο πραγματικός διδακτικός χρόνος είναι, στην καλύτερη περίπτωση, *εκατόν είκοσι πέντε (125) ημέρες*.

Πραγματικός διδακτικός χρόνος και διδακτέα ύλη

Ο πραγματικός διδακτικός χρόνος ποικίλλει από σχολική σε σχολική μονάδα. Βασικές παραμέτρους για την υλοποίηση του προγραμματισμένου διδακτικού χρόνου αποτελούν η στελέχωση του σχολείου με σταθερό προσωπικό, οι ασθένειες, οι απεργίες, οι καταλήψεις, κ.τ.λ. Σε επιτόπια έρευνα που έγινε σε Γυμνάσιο της Αττικής (ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2006 και βρίσκεται σε εξέλιξη), φάνηκε από το ημερολόγιο της Διευθύντριας ότι ο αριθμός των διδακτικών ωρών, που υλοποιούνται, ποικίλλει από έτος σε έτος και από τμήμα σε τμήμα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στη συγκεκριμένη σχολική μονάδα, κατά το σχολικό έτος 2003-2004, εκτός από τις ημέρες που διατέθηκαν στην εξεταστική περίοδο, δεκαοκτώ (18) ημέρες δεν έγινε μάθημα λόγω σχολικών εορτών, εκδρομών κ.τ.λ. και σαράντα τρεις

(43) διδακτικές ώρες δεν πραγματοποιήθηκαν λόγω εκλογών, εκκλησιασμού, συνελεύσεων, ενημερώσεων, δοκιμαστικών παρελάσεων κ.τ.λ. Κάποιος αριθμός εκπαιδευτικών συμμετείχε σε απεργίες και υπήρχαν μεμονωμένες τάξεις ή τμήματα που έλειψαν από το σχολείο είτε μία ημέρα, είτε πέντε ώρες, είτε μία ώρα για να συμμετάσχουν σε αθλητικές εκδηλώσεις, εκπαιδευτικές επισκέψεις κ.τ.λ. Το σχολικό έτος 2004-2005 ο αριθμός των ημερών που δεν έγινε μάθημα ήταν δεκαεπτά (17) ημέρες, ο αριθμός των διδακτικών ωρών που δεν πραγματοποιήθηκαν ανήλθε στις πενήντα δύο (52), ενώ τέσσερις (4) ημέρες απουσίασαν από το σχολείο οι μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου λόγω της συμμετοχής τους σε εκδρομές. Διατέθηκαν, επίσης, κάποιες ώρες απουσίας από τα μαθήματα στη θεατρική ομάδα του σχολείου. Κατόπιν τούτου, ο υπολογισμός του διδακτικού χρόνου σε διδακτικές ώρες, ημέρες ή εβδομάδες ήταν πολύ δύσκολος.

Η κάλυψη της διδακτέας ύλης απασχολεί συχνά την εκπαιδευτική κοινότητα (εκπαιδευτικούς, μαθητές, γονείς). Ο διδακτικός χρόνος σε αρκετές περιπτώσεις δεν επαρκεί. Όπως αναφέρει ο Σ. Αλαχιώτης: «Είναι κοινό μυστικό ... ότι το καθημερινό πρόγραμμα των μαθητών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης είναι υπερφορτωμένο. Θεωρείται αναγκαίο να γίνει ένας εξορθολογισμός της διδασκόμενης ύλης, ώστε να εξασφαλιστεί χρόνος όχι μόνο για ασχολίες και δραστηριότητες που από παιδαγωγική άποψη θεωρούνται απαραίτητες για τους μαθητές της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, όσο και για καλύτερη επικοινωνία των μαθητών με τους δασκάλους και καθηγητές τους.» (Αλαχιώτης, 2000, σ. 5). Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και το Υπ.Ε.Π.Θ., γνωρίζοντας την ανεπάρκεια του διδακτικού χρόνου, οδηγήθηκαν στην περικοπή της διδακτέας ύλης ούτως ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη δυνατότητα συνάφειας διδακτέας και διδαχθείσας ύλης και για τον λόγο αυτό εξέδωσαν τις *Συμπληρωματικές Οδηγίες για τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Δημοτικό σχολείο, Σχολικό έτος 2000-2001* και τις *Συμπληρωματικές Οδηγίες για τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Γυμνάσιο, Σχολικό έτος 2000-2001*.

Σε μια προσπάθεια διερεύνησης της αντιστοιχίας του προγραμματισμένου διδακτικού χρόνου και του πραγματικού διδακτικού χρόνου εξετάστηκε ο διδακτικός χρόνος που υλοποιήθηκε στο Γυμνάσιο όπου έγινε η έρευνα. Καταμετρήθηκαν οι διδακτικές ώρες που πραγματοποιήθηκαν στα μαθήματα των Μαθηματικών και της Ιστορίας όπως έχουν καταγραφεί στα βιβλία ύλης του σχολικού έτους 2005-2006. Τα αποτελέσματα, που παρουσιάζονται στον πίνακα 1, φαίνεται ότι επιβεβαιώνουν την άποψη του Π. Χριστόπουλου, ότι ο διδακτικός χρόνος είναι στην καλύτερη περίπτωση είκοσι πέντε (25) εβδομάδες.

Πίνακας 1 Πραγματικός διδακτικός χρόνος κατά το σχολικό έτος 2005-2006 σε Γυμνάσιο της Αττικής

Τάξεις	Α		Β		Γ	
Μαθηματικά	A1 τμήμα	92 ώρες	B1 τμήμα	93 ώρες	Γ1 τμήμα	86 ώρες
	A2 τμήμα	97 ώρες	B2 τμήμα	97 ώρες	Γ2 τμήμα	95 ώρες
	A3 τμήμα	95 ώρες	B3 τμήμα	98 ώρες	Γ3 τμήμα	96 ώρες
Ιστορία	A1 τμήμα	37 ώρες	B1 τμήμα	35 ώρες	Γ1 τμήμα	65 ώρες
	A2 τμήμα	37 ώρες	B2 τμήμα	40 ώρες	Γ2 τμήμα	65 ώρες
	A3 τμήμα	42 ώρες	B3 τμήμα	50 ώρες	Γ3 τμήμα	80 ώρες

Τα Μαθηματικά στο Γυμνάσιο διδάσκονται τέσσερις (4) ώρες εβδομαδιαίως σε κάθε τάξη. Η Ιστορία είναι δίωρο μάθημα εβδομαδιαίως στην Α' και Β' Γυμνασίου και τριώρο στη Γ' Γυμνασίου. Ο προγραμματισμένος διδακτικός χρόνος που ίσχυε το 2005-2006 παρουσιάζεται στον πίνακα 2 σύμφωνα με τις *Οδηγίες για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Γυμνάσιο και το Λύκειο κατά το σχολικό έτος 2002-2003* (τεύχος Β', Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, 2002).

Πίνακας 2 Προγραμματισμένος διδακτικός χρόνος για το σχολικό έτος 2005-2006

Τάξεις	Γυμνάσιο		
	Α	Β	Γ
Μαθηματικά	102 ώρες	105 ώρες	113 ώρες
Ιστορία	55 ώρες	54 ώρες	81 ώρες

Είναι εμφανές ότι ο διδακτικός χρόνος που υλοποιήθηκε στη συγκεκριμένη σχολική μονάδα δεν επαρκούσε για την κάλυψη της διδακτέας ύλης. Ο προγραμματισμένος διδακτικός χρόνος ήταν αναντίστοιχος του πραγματικού διδακτικού χρόνου και αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη διάσταση διδακτέας και διδαχθείσας ύλης. Οι εκπαιδευτικοί συχνά εξέφραζαν την αγωνία τους για την κάλυψη της ύλης κυρίως των μονώρων μαθημάτων. Υποστήριζαν ότι «ο χρόνος δεν επαρκεί για την κάλυψη της ύλης» ή «η ύλη δεν βγαίνει» σε κάποια μαθήματα και αυτό αφενός μεν τους δημιουργούσε άγχος, αφετέρου λειτουργούσε εις βάρος της ποιότητας του μαθήματος. Σε κάποιες περιπτώσεις η διδασκαλία μιας ενότητας είχε προβλεφθεί να διδαχθεί σε μια διδακτική ώρα, αλλά η μια ώρα δεν επαρκούσε, είτε γιατί η διδασκαλία έγινε την πρώτη ώρα, που ο χρόνος είναι λιγότερος λόγω της καθυστέρησης προσέλευσης των

μαθητών από την προσευχή, είτε γιατί η διδασκαλία έγινε την έβδομη ώρα, που η διδακτική ώρα διαρκεί 35 λεπτά, είτε για άλλους λόγους. Σε μερικά μαθήματα η ολοκλήρωση της διδακτέας ύλης είναι απαραίτητη για τη συνοχή και συνέχεια των γνώσεων που παρέχονται από τάξη σε τάξη. Η μη ολοκλήρωση της διδακτέας ύλης έχει ως αποτέλεσμα την παροχή αποσπασματικών γνώσεων και τη δημιουργία σύγχυσης και «κενών» στους μαθητές.

Από το σχολικό έτος 2006-2007 ένας μεγάλος αριθμός διδακτικών εγχειριδίων, που έχει γραφεί σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) αντικατέστησε τα υπάρχοντα διδακτικά εγχειρίδια στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Η αντικατάσταση όλων των εγχειριδίων του Δημοτικού σχολείου και του Γυμνασίου αναμένεται να έχει ολοκληρωθεί το σχολικό έτος 2007-2008. Ο προγραμματισμένος διδακτικός χρόνος σύμφωνα με τα Α.Π.Σ. παρουσιάζεται στον πίνακα 3.

Πίνακας 3 Προγραμματισμένος διδακτικός χρόνος σύμφωνα με τα Α.Π.Σ.

Τάξεις	Γυμνάσιο		
	A	B	Γ
Μαθηματικά	101 ώρες	101 ώρες	99 ώρες
Ιστορία	47 ώρες	48 ώρες	76 ώρες

Αν και υπάρχει μια μικρή μείωση της ύλης -(μία (1) έως δέκα τέσσερις (14) ώρες στα Μαθηματικά και πέντε (5) έως επτά (7) ώρες στην Ιστορία-, είναι εμφανές ότι και στα Α.Π.Σ. οι προγραμματισμένες διδακτικές ώρες είναι περισσότερες στα δύο μαθήματα, που εξετάστηκαν ενδεικτικά, από τον πραγματικό διδακτικό χρόνο που διετεθή για τα μαθήματα αυτά στην υπό μελέτη σχολική μονάδα κατά το σχολικό έτος 2005-2006.

Επίλογος

Είναι γενικά αποδεκτό ότι καθοριστικό ρόλο στην υλοποίηση του Ωρολογίου και Αναλυτικού Προγράμματος παίζουν τα δρώντα υποκείμενα (εκπαιδευτικοί και μαθητές). Οι εκπαιδευτικοί αποτελούν τον κύριο μοχλό της εκπαιδευτικής διαδικασίας και επηρεάζουν αποφασιστικά την αποτελεσματικότητά της. Παράγοντες, όπως η εμπειρία των εκπαιδευτικών, το «επίπεδο» των μαθητών κ.τ.λ., παίζουν σημαντικό ρόλο στην «κάλυψη της ύλης». Η περίπτωση δε μιας σχολικής μονάδας σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να μας οδηγήσει σε γενικεύσεις. Για να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα για τον πραγματικό, κατά μέσο όρο, αριθμό των διδακτικών ημερών και ωρών θα πρέπει να γίνει έρευνα σε πανελλαδικό επίπεδο,

με την συνεργασία των εκπαιδευτικών και των διευθυντών των σχολικών μονάδων. Ο υπολογισμός του διδακτικού χρόνου που υλοποιείται, κατά μέσον όρο, θα ήταν χρήσιμος για τον σωστό προγραμματισμό της διδακτέας ύλης. Ο σωστός προγραμματισμός θα απέτρεπε τη διάσταση μεταξύ της διδακτέας και διδαχθείσας ύλης.

Σημαντική παράμετρο για την επιτυχή ολοκλήρωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας κάθε έτος αποτελεί η στελέχωση των σχολείων με προσωπικό και η καλή οργάνωση και λειτουργία τους από την αρχή της σχολικής χρονιάς. Μία άλλη παράμετρος είναι η ποσότητα της ύλης. Οι εκπαιδευτικοί της υπό μελέτη σχολικής μονάδας υποστηρίζουν ότι «ο χρόνος δεν επαρκεί για την κάλυψη της ύλης, με διαθεματικά σχέδια εργασίας ή διαθεματικές δραστηριότητες θα ασχοληθούμε;». Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο θα πρέπει να λάβει υπόψη του στην αξιολόγηση των καινούργιων διδακτικών εγχειριδίων, την επάρκεια του διαθέσιμου διδακτικού χρόνου για την «κάλυψη της ύλης» και την υλοποίηση των διαθεματικών δραστηριοτήτων και σχεδίων εργασίας, αν επιθυμεί την εφαρμογή της φιλοσοφίας των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών. Η σύγκλιση της διδακτέας ύλης και του πραγματικού διδακτικού χρόνου είναι αναγκαία, γι' αυτό είναι απαραίτητο ο προγραμματισμός της διδακτέας ύλης να γίνεται σύμφωνα με τον πραγματικό διδακτικό χρόνο και όχι με τον προγραμματισμένο. Η επιτυχής ολοκλήρωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας κάθε έτος απαιτεί την λήψη μέτρων που θα αποτρέπουν τη διάσταση μεταξύ διδακτέας και διδαχθείσας ύλης.

Σημειώσεις

1. Από το σχολικό έτος 2006-2007 η δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση παρέχεται στα Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑ.Λ) και τις Επαγγελματικές Σχολές (ΕΠΑ.Σ) σύμφωνα με το Ν. 3475/13/6/2006. Στην Υ.Α. 80033/Γ2/ 04-08-06, άρθρο 2, προστίθενται θρησκευτικές αργίες για τους μαθητές του Λατινικού δόγματος, της Ισραηλιτικής θρησκείας και της Μουσουλμανικής θρησκείας. Με τον ίδιο νόμο τα Ενιαία Λύκεια μετονομάζονται σε Γενικά Λύκεια από την έναρξη του σχολικού έτους 2006-2007.
2. Δείτε και Π.Δ. 161/Φ.Ε.Κ. 145/23-06-00/τ. Α και Υ.Α. 13324/Γ2/07-02-06 (Φ.Ε.Κ. 206 τ. Β/13-02-06).
3. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το σχολικό έτος 2004-2005 έγιναν πρόσθετες αποσπάσεις δασκάλων, που αφορούσαν 237 δασκάλους και έγιναν με τις Υπουργικές Αποφάσεις Φ.361.271/67/110101/Δ1/01/07-10-04 και Φ.361.271/68/110102/Δ1/01/07-10-04, όπως και πρόσθετες αποσπάσεις καθηγητών, που αφορούσαν 441 καθηγητές, και έγιναν με την Υπουργική Απόφαση 99742/Δ2/21-09-04. Η εγκύκλιος Δ2 118880/22-10-04 αφορούσε την

κατάθεση δικαιολογητικών για το διορισμό 100 καθηγητών. Ο διορισμός των αναπληρωτών εκπαιδευτικών φαίνεται ότι ολοκληρώθηκε το Δεκέμβριο, αφού την 01.12.2004 διορίστηκαν 108 αναπληρωτές εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας και 145 της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (www.edra.ipet.gr προσπελάστηκε στις 15 Ιανουαρίου 2005).

Βιβλιογραφία

- Αλαχιώτης, Σ. (2000). Εισαγωγή στις *Συμπληρωματικές Οδηγίες για τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Δημοτικό σχολείο. Σχολικό έτος 2000-2001*. Αθήνα: Υ.Π.Π.Θ. - Π.Ι., Ο.Ε.Δ.Β.
- Αλαχιώτης, Σ., & Καρατζιά, Ε. κ.ά. (2003). *Συνοπτική παρουσίαση της οργάνωσης του σχολικού χρόνου στην υποχρεωτική εκπαίδευση σε χώρες της Ευρώπης, στην Αυστραλία, τον Καναδά, τις Η.Π.Α., την Ιαπωνία και την Ν. Ζηλανδία*. <http://www.pi-schools.gr/download/programs/erevnes>.
- Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Χ. (2002). Χρόνος και Μάθηση: μια θεμελιώδης σχέση για την εκπαιδευτική διαδικασία. *Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανελλήνιο Συνέδριο Σχολική Γνώση και Διδασκαλία στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, Α΄ τόμος, Ιωάννινα*.
- Hargreaves, A. et al. (1997). *Racing with the clock*. New York: Teacher College Press.
- Husti, A. (1992). Del tiempo escolar uniforme a la planificacion movil del tiempo. *Revista de Educacion*, 298, 271-305.
- Κορωναίου, Α. (1998). Η αναγκαιότητα της αναδιάρθρωσης του σχολικού χρόνου στη σημερινή εποχή. *Virtual School, The sciences of Education Online*, 1 (2), Αύγουστος 1998. <http://www.auth.gr/virtualschool/1.2/TheoryResearch/CongressKoronaίου.html>.
- Σοφού, Ε. (2002). Αιχμάλωτοι του χρόνου: Η αναγκαιότητα της ευέλικτης χρήσης του χρόνου στη σύγχρονη εκπαίδευση. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 6, 223-238.
- Σταμέλος, Γ. (επιμ.) (2002). *Το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα*. Αθήνα: Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας.
- Χριστόπουλος, Π. (2004). Το Αναλυτικό Πρόγραμμα, το βιβλίο και το φροντιστήριο. *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου Μαθηματικής Εταιρείας, Τρίκαλα 19-20-21 Νοεμβρίου 2004*, Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία, Αθήνα.
- Υ.Π.Π.Θ. - Π.Ι., (2003) Φ.Ε.Κ. τ. Α΄ 303/13-03-03 *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης*.